

5. Микоян А. И. Продовольственное снабжение и наши задачи / А. И. Микоян. – М.-Л., 1930.
6. Осокина Е. А. За зеркальной дверью «Торгсина» / Е. А. Осокина // Отечественная история. – 1995. – №2.
7. Осокина Е. А. Советская жизнь : обыденность и испытания/ Е. А. Осокина // Отечественная история. – 2004. – № 2.
8. Осокина Е. Золото для индустриализации. Торгсин / Е. Осокина. – М., 2009.
9. Російський державний архів економіки.
10. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

УДК: 355.134.1:355.48(47+55) «1941/1945»

Нагородний інститут почесних звань Радянської України в роки Великої Вітчизняної війни

Воронін В. М.

Досліджено історію розвитку у вітчизняній нагородній системі практики відзначення почесними званнями у роки Великої Вітчизняної війни, удосконалення документально-правової бази цього нагородного інституту і його значення для досягнення Великої Перемоги.

Ключові слова: Нагородна система, почесні звання, УРСР, Велика Вітчизняна війна, Положення про почесні звання Української РСР.

Воронін В. Н. Наградной институт почетных званий Советской Украины в годы Великой Отечественной войны. Рассмотрено историю развития отечественной наградной практики почетными званиями в годы Великой отечественной войны, совершенствование документально-правовой базы

данного інститута и его значение для достижения Великой Победы.

Voronin V. M. Institute Award honors Soviet Ukraine during Great Patriotic war. Researched the history of the domestic system of awards celebration honors the practice during Great Patriotic War, improvements documented framework of the award of the Institute and its importance for achieving the Great Victory.

Key words: System of awards, honors, USSR, the Great Patriotic War, the provisions of honors Ukrainian SSR.

Нагородження почесними званнями Української РСР у роки Великої Вітчизняної – одна з цікавих сторінок в історії вітчизняної нагородної системи. Навіть у найтяжчі часи війни продовжувалося нагородження почесними званнями, а й сам цей важливий інститут нагородної системи постійно розвивався та вдосконалювався.

Про це йдеться в класичному дослідженні з історії вітчизняної фалеристики «Українська фалеристика. З історії нагородної спадщини», втім, ця проблема продовжує залишатися актуальною.

Як відомо, з початком Великої Вітчизняної війни територія УРСР була в 1941–1942 роках повністю окупована і більшість державних установ, ряд промислових підприємств, науково-дослідних центрів та осередків евакуювали в інші регіони СРСР, де вони відразу ж активно розгорнули свою роботу.

Незважаючи на вкрай важкі умови евакуації, вище радянське і партійне керівництво СРСР всіляко сприяло роботі республіканських органів влади УРСР поза межами української території. Не можна не погодитися із наступною тезою «Української фалеристики» щодо причин розвитку нагородної системи УРСР у роки війни: «...в нещадних умовах війни та за складних дипломатичних відносин з антигітлерівськими союзниками роль зовнішньополітичного представництва УРСР, навіть формально декларована, набула неабиякої ваги». [1, с. 309]

Безумовно, нагородна система УРСР активно використовувалася як пропагандистський елемент для зовнішньополітичних цілей СРСР. Однак слід доповнити,

що, як мінімум, не менш вагомим чинником був і внутрішній. Продовження функціонування в умовах війни нагородної системи УРСР (яка була суто цивільною на відміну від союзної) повинно було укріпити дух народу, його мужність у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Коли в час війни нагороджувалися діячі мистецтва, науки і культури це ще раз символічно засвідчувало непорушну впевненість у кінцевій перемозі та намагання вже зараз почати будувати нове мирне життя.

Показово в тому числі, що нагородження почесним званням заслуженого діяча науки УРСР продовжувалося ще навіть до початку перелому у ході війни (хоча стало значно більш інтенсивним у 1943 році, після Сталінградської битви).

Так, у лютому 1942 року почесне звання Заслуженого діяча науки було присвоєно відомому вченому І. М. Іщенку [2, спр.8-15]. За період із листопада 1942 по жовтень 1943 року цього почесного звання були удостоєні видатні українські вчені різних галузей науки О. М. Ястребов, П. П. Будников, Г. М. Гуревич, В. С. Деркач, Б. М. Маньковський, О. В. Нагорний, І. О. Поваженко, М. С. Спіров, Г. О. Татарінов [1, спр. 20].

У 1943 році нагородження почесними званнями різко збільшилося у порівнянні з вкрай важким 1942 роком. Після Сталінградської битви заслуженими діячами науки УРСР стали Ф. А. Уфимцев, М. М. Цехновіцев, С. Х. Чавдаров; заслуженими діячами мистецтва УРСР – М. Г. Дерегус, Д. Г. Євтушенко, В. І. Касян, П. О. Козицький, М. Г. Лисенко, П. Д. Муравін, О. С. Пашенко, М. А. Шаронов; народними артистами УРСР – Д. С. Антонович-Будло, Ф. А. Барвінська, М. К. Висоцький, Л. М. Гаккебуш, Л. П. Карташов, В. Г. Магара, Г. В. Маринич, Г. М. Полежаєв, О. Г. Сердюк, В. М. Чистякова [1, с. 310]. Почесного звання Заслуженого артиста УРСР у 1943 році було удостоєно 35 видатних діячів сцени.

Але в ці роки нагородна система (у тому числі інститут почесних звань) не лише функціонувала а й активно розвивалася. Надзвичайно показовим стало прийняття 11 жовтня 1943 року, незадовго до звільнення столиці України, Указу Президії Верховної Ради УРСР про встановлення звання Народний

художник УРСР. Відповідно до тексту Указу це звання було встановлено для видатних діячів образотворчого мистецтва УРСР, що відзначилися своїми творами в галузі живопису, скульптури, графіки, декоративного і прикладного мистецтва [3, ст.24].

Другим пунктом Указу визначалося, що почесне звання Народний художник УРСР присвоюється виключно Президією Верховної Ради УРСР. Це свідчило про високу престижність цієї нової нагороди, враховуючи, що саме Президія Верховної Ради формально вважалася в радянській системі найвищим органом влади (хоча реальна влада і належала партійним органам) [3, ст. 24].

Показово, що саме у період Великої Вітчизняної війни питання присвоєння почесних звань було остаточно упорядковано і ретельно унормовано до найменших деталей. Це можна пояснити кількома факторами, з яких особливо потрібно виокремити два визначальних.

На першому місці безумовно стоїть фактор укріплення народного духу для досягнення кінцевої перемоги – демонстрація того, що навіть у роки війни країна розвивається, і її видатні люди отримують належну високу оцінку з боку держави.

Іншим фактором було те, що з початком Великої Вітчизняної війни державне керівництво СРСР взяло курс на укріплення всіх інститутів державного управління та різкого зниження рівня революційної риторики. Це призвело у тому числі до формалізації та правової уніфікації ряду сфер, які до цього часу були більше під впливом «революційної свідомості», ніж у правовому полі. Нагородна система була і залишається одним з необхідних і вкрай важливих атрибутів державності і новий державний курс не міг її не торкнутися.

В 1944 році нагородження почесними званнями було надзвичайно активним.

Наведемо лише нагородження найбільш відомих діячів різних сфер. Так, у 1944 році почесне звання Заслуженого діяча науки УРСР було присвоєно К. Г. Воблomu, О. М. Диннику, Г. Ф. Проскурі, М. В. Птусі, О. І. Смирнову-Замковому, М. Г. Холодному. Почесним званням Заслуженого діяча мистецтв УРСР був нагороджений М. І. Вериківський, а Народного художника УРСР –

А. М. Браславський-Страхов, К. Д. Трохименко. Почесне звання Заслуженого лікаря УРСР отримали видатні медики В. В. Іванов, М. М. Міхно, Г. К. Гнідий, А. Й. Плашевський. Заслуженим артистом УРСР став О. Н. Сорока [1, с. 310].

Однак, необхідно зазначити, що при цій великій кількості нагороджень не існувало єдиного правового документу, що унормовував би всі питання нагородження почесними званнями УРСР. Згадану негативну обставину цілком усвідомлювало вище партійне-державне керівництво і вже 26 вересня 1944 року була прийнята Постанова Президії Верховної Ради УРСР про затвердження Положення про почесні звання Української РСР (Постанова була підписана Головою Президії Верховної Ради УРСР М. Гречухою і Секретарем Президії Верховної Ради УРСР О. Межеріним) [4, с. 14]. Затверджене Положення стало ознакою остаточної уніфікації інституту нагородження почесними званнями та повністю унормувало його правове поле.

Необхідно більш докладно розглянути його зміст, враховуючи надзвичайно велике значення прийняття Положення про почесні звання Української РСР для подальшого розвитку цієї частини вітчизняної нагородної системи. Першим, найголовнішим пунктом Положення, було визначено, що почесні звання Української РСР присвоюються виключно Президією Верховної Ради Української РСР. Далі йдеться про коло осіб, які мали право на нагородження, і докладний перелік заслуг, за які присвоюється кожне почесне звання.

Наведемо згаданий перелік, виходячи з того, що він унормував на кілька десятиріч практику присвоєння почесних звань у тій чи іншій галузі:

- Звання Заслуженого діяча науки і техніки, або звання Заслуженого діяча науки Української РСР, повинно було присвоюватися за особливо цінні труди в галузі науки і техніки, за особливо важливі для соціалістичного будівництва відкриття й винаходи або за видатну науково-практичну й науково-популяризаторську діяльність.
- Звання Народного художника Української РСР повинно було присвоюватися живописцям, скульпторам, графікам та архітекторам, які створили видатні твори в галузі живопису,

скульптури, графіки, архітектури і декоративно-прикладного мистецтва, які мали особливі заслуги в справі розвитку мистецтва.

- Звання Народного артиста Української РСР повинно було присвоюватися режисерам і артистам театру, кіно, естради, цирку, капели, композиторам, диригентам, музикантам, що володіли винятковою виконавчою майстерністю, що створили видатні художні твори, вистави, кінофільми, музично-виконавчі твори і мали особливі заслуги в справі розвитку мистецтва.
- Звання Заслуженого діяча мистецтв Української РСР присвоювалось режисерам, артистам, художникам, скульпторам, архітекторам, композиторам, диригентам, педагогам художніх учбових закладів, що створили великі за своїм значенням твори мистецтва або мали значні заслуги в справі виховання й підготовки художніх кадрів, а також у створенні наукових праць у галузі мистецтва.
- Звання Заслуженого артиста Української РСР присвоювалося режисерам, артистам театру, кіно, естради, цирку, капели, композиторам, диригентам, музикантам, що володіли високою майстерністю, створили високохудожні образи, вистави, кінофільми, музично-вокальні твори і своєю діяльністю сприяли розвитку мистецтва.
- Звання Заслуженого вчителя школи Української РСР присвоювалось вчителям початкових, неповних середніх, середніх, спеціальних і педагогічних шкіл, які мали стаж педагогічної роботи не менше 10 років, за видатні успіхи в справі навчання дітей, виховання в них почуття любові й відданості Батьківщині.
- Звання Заслуженого лікаря Української РСР присвоювалось лікарям лікарських дільниць, амбулаторій, родильних будинків, лікарень, поліклінік, лікувально-профілактичних, санітарних установ і органів охорони здоров'я, які пропрацювали в цих установах не менше 10 років і особливо відзначились у своїй практичній діяльності в галузі охорони здоров'я [4, с. 14].

У Положенні чітко визначався й уніфікований порядок подання до нагородження усіма без винятку, існуючими на той

час почесними званнями. Відповідно до встановленого нового порядку, почесні звання присвоювалися за поданням народних комісаріатів і Управління в справах мистецтв при Раднаркомі Української РСР. Також про присвоєння почесних звань могли порушити клопотання районні, міські ради депутатів трудящих та їх виконавчі комітети, партійні, профспілкові й інші громадські організації перед виконавчими комітетами обласних рад депутатів трудящих, які повинні були вносити свої пропозиції до відповідних наркоматів або Управління в справах мистецтв при Раднаркомі Української РСР.

Також у Положенні вперше унормувалося питання видачі всім особам, які отримали почесне звання, особливої грамоти Президії Верховної Ради УРСР.

Вперше також було унормовано питання щодо позбавлення почесного звання. Положенням було визначено, що позбавлення почесного звання може бути проведено тільки Президією Верховної Ради Української РСР.

Нове Положення не залишилося на папері, а відразу почало активно застосовуватися на практиці і почесними званнями відповідно до нової правової практики почали нагороджувати широке коло осіб.

У цілому можна констатувати, що в період Великої Вітчизняної війни інститут нагородження почесними званнями зіграв важливу роль у патріотичному піднесенні населення Радянської України в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками. Не менш важливим для розвитку нагородної системи України стало те, що саме в роки Великої Вітчизняної війни інститут нагородження почесними званнями остаточно набув правового унормування, що стало визначною віхою у всьому розвитку нагородної системи України.

Примітки

1. *Українська фалеристика: З історії нагородної спадщини: У 2 кн. / Редкол. : Б. Є. Патон (голова) та ін. – К, 2004. – Кн. 1.*
2. *ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 8-15.*
3. *Відомості Верховної Ради УРСР. – 1944. – № 5.*
4. *Відомості Верховної Ради УРСР. – 1945. – № 7-8.*